

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 25-35.
Xelqara Uyğur Tetqiqati Jorinali, San: 1/2 2013, Sehipe: 25-35.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 25-35.

UYGUR “YAR-YAR” VE “ÖLEÑ” KOŞAKLARI ÜZERİNE*

Alimcan İNAYET**

ÖZET

Uygur halk edebiyatında "yar-yar" veya "öleñ" olarak adlandırılan koşaklar Uygur düğün türküleri içerisinde bir türü teşkil etmektedir. Kendine özgü şekil ve muhteva özellikleriyle diğer koşaklardan ayrılır. Bu koşaklar şekil bakımından mani → beyit → mani şeklinde birbirine dönüşebilmektedir. Bu dönüşüm icrada söz konusu değilse de, yazılı metinlerde çok net olarak görülmektedir. "Yar-yar" koşakları muhteva yönünden dini-mitolojik ve mizahı öğelere sahiptir. Aşk, evlilik ve aile dini-mitik öğelerle kutsallaştırılmıştır. Uygur "yar-yar" koşaklarının bu özellikleri diğer Türk boylarındaki "yar-yar" koşakları ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla "yar-yar" koşakları Türk boyları arasındaki ortak kültürel bağlar ve değerler için çok önemli bir örnektir. Bu bildiride Uygur "yar-yar" koşaklarının nazım şekilleri ve muhteva ayrıntılı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, yar-yar, ölen, koşak, Düğün Türküleri.

A STUDY ON UYGHUR ‘YAR-YAR’ AND ‘ÖLENG’ POETRIES

ABSTRACT

Poetries called “yar-yar” and “ölen” in Uyghur folk literature are special forms in Uyghur wedding songs. These differ from other poetries with their unique form and content features. These poetries can convert each other in the form of ‘stanza – couplet – stanza’. Even if it is not a matter of practice, this conversion can be seen clearly in written texts. ‘Yar-yar’ poetries carry religious-mythological and humorous features. Love, marriage and family are sacralized by religious-mythical norms. These features of Uyghur ‘yar-yar’ poetries resemble to other ‘yar yar’ poetries of other Turkish clans on a large scale. Therefore, ‘yar-yar’ poetries are very significant samples for common cultural connections and values among Turkish clans. In this essay, verses and content of Uyghur ‘yar-yar’ poetries are going to be analyzed in detail.

Keywords: Uyghur, yar-yar, oleng, qoshaq (folk poetry), Wedding Songs.

“Yar-yar” koşakları düğün türküleri kategorisindeki özel bir türdür. Gelinin baba evinden alınıp damadın evine götürülmesi sırasında düğün alayı tarafından söylenir. Adını mısraların sonunda tekrarlanan “yar-yar” redifinden alır. “Yar-yar” deyiimi “arkadaş, sevgili” anlamındaki Farsça “yâr” kelimesinin tekrarıyla oluşturulmuştur. Bu deyim Uygur, Özbek, Türkmen ve Tatarlarda “yar-yar”, Kazak ve Kırgızlarda “car-car” şeklinde kullanılmaktadır.¹ “Yar-yar” söyleme adeti Uygur Türkleri dışında yine Özbek, Kazak, Tatar ve Türkmen gibi Türk boyları arasında da

* Bu makale VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir – TÜRKİYE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

¹ Doğan Kaya, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, 2007, s. 777-778; **Tatar Halk İcatı**, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1980, s. 107 – 112.

mevcuttur. “Yar-yar” koşaklarının eski örnekleri Alpamış destanında yer almaktadır.² Uygur “Boz Yiğit” destanında da bunun bazı örnekleri bulunmaktadır.³ Ali Şir Nevai de “Mizanü'l-evzan” adlı eserinde “yar-yar” koşaklarından bahsetmiş ve bir örnek vermiştir.

Yana Çenge'dür ki Türk ulusu zıfaf ve kız köçürür toylarıda anı ayturlar. Ve ol sürudidür, be-gayet mü'essir ve ikki nev'dür: Bir nev'i hiç vezni bile rast imes ve bir nev'i bir beyt aytilur kim Münserih-i matvi-i mevkuf bahrı durur ve "yâr" lafzını redif orniğa mezkur kılurlar, andak kim:
(Beyt)

*Qaysı çemendın isip kildi şabâ, yâr yâr
Kim demidin tüşti ot cânım ara, yâr yâr
Müfte'ılün fa'ılan müfte'iluün fa'ılan.⁴*

Uygur ve Türkmen “yar-yar” koşaklarında “yar-yar” deyimi ile birlikte “yölen”, “hay yölen”, “hay hay yölen”⁵, “hay öleñ”, “ülen”, “üleñ”⁶ sözcükleri kullanılmaktadır. Buradaki “yölen”, “ülen”, “üleñ” aslında “öleñ/ölöñ” sözcüğünün bozulmuş biçimleridir. Clauson ve Rasanen “öleñ” kelimesi’nin “ıslak” anlamındaki “(h)öl” kökünden geldiğini ve “ot, çemen, çayır, taze ot, ıslak, yaş” anlamlarını ifade ettiğini söyler.⁷ Uygur Türkçesinde de hoş kokulu bir çeşit bitki köküne “ölen” denmektedir.⁸ Şeyh Süleyman Efendi -i Buhari “Lügat-i Çağatay”ında “ölöñ” sözcüğünü “çayır, çimen ve bir nevi şarkı” diye açıklamıştır.⁹ Radlof *olongo* sözcüğünden gelen “ölöñ” teriminin Kırgızlarda “dörtlük, şiir, türkü” anlamına geldiğini kaydeder.¹⁰ Rasanen ayrıca Kazaklardaki “ölöñ” terimini “dört kıtalık şiir, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyelidir (Osmanlıcadaki “manî”ler gibidir) diye açıklamıştır.¹¹ Doğan Kaya öleñ teriminin Kazaklarda ağıt, cır vs gibi ezgili parçaların yerine kullanıldığını ifade eder.¹² “Öleñ” kelimesi “Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti”nde: “şarkı; düğünlerde söylenen bir tür halk şarkısıdır... ‘öleñçi’; öleñ söyleyen kişidir” diye açıklanmıştır.¹³ Bu sözcüğün “yar yar” koşaklarıyla birlikte düğün türkülerinde kullanılmasının sebebi Clauson’a göre “taze, yaş” anlamıyla gelini ima etmesinden dolayı olmalıdır.

“Yâr yâr” ve “öleñ” koşakları Uygur düğünlerinde gelinin baba evinden alınıp damadın evine götürülmesi sırasında damadın ve gelinin arkadaşları tarafından söylenir.¹⁴ Düğün günü gelin

² Yoldaş Fazıloğlu, **Alpamış Destanı**, Türkiye Türkçesine Aktarım: Aysu Şimşek-Canpolat, Dr. Aynur Öz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

³ **Uygur Halk Destanları III**, Hazırlayan: Abdülhakim Mehmet, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 302 - 304

⁴ Kemal Eraslan’a göre, *çenge* sözcüğü “çengi” ve “çinge” (çiñe) biçimlerinde de görülür. Bkz. Ali-şir Nevai, **Mizânü'l-Evzân**, Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Eraslan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 59, 174; O. Bokıyev, **Uygur Xalq Lirik Şe’riyati**, Özbekistan SSR “Fan” Neşriyeti, Toşkent – 1978, s. 106

⁵ Abdülkerim Rahman, **Uygur Folkloru**, Çeviren: Soner Yalçın, Erkin Emet, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.107; Muhemmetcan Sadık, **age.**, s.293 – 296; Osman İsmail, **age.**, s. 414

⁶ Gurban Durdi Geldiyev, “Türkmenlerde Düğün Türküleri veya Öleñler, Yar-yar, Leeran Geleneği Doğrultusunda”, **1.Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, T.C.Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara, 2001, s.130

⁷ Sır Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, At The Clarendon Press, 1972, s. 147; Martti Rasanen, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuch Der Türksprachen*, Helsinki 1969, *Suomalais-Ugrilainen Seura*, s. 371

⁸ **Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti 5**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1996, s. 844

⁹ Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatı Araştırmaları- 1**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 33

¹⁰ Şükrü Elçin, **age.**, s. 33; El Kazınası - Eski Söz (V.V. Radlov cinağan Kazak folklorınıñ ülgileri), Almatı “Gılım”, 1994, s. 30-31

¹¹ Bkz. Sır Gerard Clauson, **age.**, s. 147; Martti Rasanen, **age.**, s. 371

¹² Doğan Kaya, **age.**, s. 608

¹³ Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti 5, s. 844

¹⁴ Özbek ve Türkmen düğünlerinde ise kadınlar tarafından söylenir. Bkz. Doğan Kaya, **age.**, 777; Gurban Durdi Geldiyev, **age.**, s. 131

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

alayı gelin almaya giderken ve gelini alıp dönerken yol boyunca “yar yar” türküsü söylerler.¹⁵ Bu türkülerde gelinin anne babası övülür, gelin avutulur ve ona öğütler verilir, mutlu olması dlenir. Ayrıca kızından ayrılmak zorunda kalan anne babaların üzüntüsü, evlenemeyen delikanlıların dert ve hasreti de bu koşaklarda dile getirilir.

“Yar yar” koşakları Uygur düğün türküleri içerisinde şekil ve muhteva yönünden kendine has özellikleri olan bir türdür. Bu koşaklar şekil ve muhteva yönünden şöyle incelenebilir.

1. “Yar-yar” Koşaklarının Şekil özellikleri

1.1. Nazım şekilleri

Türk halk edebiyatında “şekil”in şiirde dışa ait bir unsur olduğu, bu unsurun; kafiye örgüsü, vezin, nazım birimi ve şiirin hacmi (mısra, beyit ve dördlük sayısının azlığı veya çokluğu)nden ibaret olduğu kabul edilmektedir.¹⁶ Bu kriterlere göre tespit edilen nazım şekilleri mani ve koşma’dır. Aslında beyit de Türk halk şiirinin önemli nazım şekillerinden birisidir. Ancak Türkiye’de bu daha çok Divan edebiyatı kaynaklı bir nazım şekli olarak ele alınır. Oysa İslamiyet öncesi Türk edebiyatında iki mısralı şiir örneklerine bolca rastlamak mümkündür.

Kisari arslan teg sikriyü, Kesarin-arslan gibi sıçrayarak,
Kirgini kirmiş buğra teg kökreyü. Kızıymış (kösnümüş) erkek deve gibi kükreyerek.

Açmış bars teg alıku, Acıkmış pars gibi bitkinleşerek,
Avtaki keyik teg yügürü. Av sırasında av hayvanı gibi koşarak.

Kümüş-lüg tağ teg körklenü, Gümüş dağ gibi güzelleşerek,
Kümüt hua teg açılı. Kumuda çiçeği gibi açılarak.

Börk teg kedilu, Börk gibi giyilerek,
Biçek teg sapılı. Bıçak (hançer) gibi kuşanılarak.

Kum (teg) yığılu, Kum gibi yığılarak,
Korum kaya teg yimrilü. Kaya gibi yıkılarak.¹⁷

Bu durum beyitin Divan edebiyatı kaynaklı değil, Türk edebiyatının aslı nazım şekillerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu nazım şekli daha çok atasözlerinde kullanılmış ve korunmuştur. Uygur halk şiirinde *aabb* kafiye yapısına sahip maniler aslında beyitlerden meydana getirilmiştir.

Qéşin qara, qéşin qara, Kaşın kara, kaşın kara,
Qéşin din közüñ qara. Kaşından gözün kara.
Kirpikiñdin nurlar tamar, Kirpiğinden nur damlar,
Söysem yürekim qanar.¹⁸ Öpsem yüreğim kanar.

¹⁵ Osman İsmail, *Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan*, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1998, s. 412; ayrıca bkz. Mehemmetcan Sadık, *age.*, s. 295; *Uygur Helk Eğiz İcadıyiti*, Kazakistan SSR “Nauka” Neşriyatı, Almuta, 1983, s. 39-40

¹⁶ *Türk Halk El Kitabı*, Editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 264

¹⁷ Peter ZIEME, “Uygurların Dindışı Edebiyatı Üzerine Birkaç Not”, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 23-28 Eylül, 1985, Tebliğler, 1. Türk Dili, Cilt 1, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985, s. 287

¹⁸ *Uygur Xelq Qoşaqı 2*, s. 69

*Kiçikkine qara köz,
Tili tatlıq, şérin söz.
Uçup ketti öyümdin,
Ğayıp boldi közümdin.¹⁹*

*Küçücük kara göz,
Dili tatlı, şirin söz.
Uçup gitti evimden,
Kayboldu gözümden.*

Bu tür kafiye düzenine sahip maniler Anadolu sahasında da bulunmaktadır.²⁰

1.1.1. Mani

Mani genellikle dört mısralı, 7 heceli, *aaba veya abcb* şeklinde kafiye düzenine sahip, dörtlük içinde anlam bütünlüğü gösteren, belli bir ezgiye bağlı olmayan bir nazım şekli olarak tanımlanır. Ancak vezin ve kafiye yapısı yönünden bu tanıma uymayan maniler de söz konusudur.

Uygur “yar-yar” koşaklarının önemli bir kısmı mani nazım şekliyle kaydedilmiştir. .

*Hay-hay yölen, hay yölen,
İz kélidu, yar-yar.
Qizil tonğa pürkinip,
Qiz kélidu, yar-yar.*

*Hey-hey ölen, hey ölen,
İz geliyor, yâr yâr
Kırmızı elbise giyen,
Kız geliyor, yâr yâr.*

*Hay -hay yölen, hay yölen,
Qar kélidu, yar-yar.
Sériq sebde tonni kiyip,
Yar kélidu, yar-yar.*

*Hey-hey ölen, hey ölen,
Kar geliyor, yâr yâr.
Sarı süsen elbise giyen,
Yâr geliyor, yâr yâr.*

*Yiğlma qiz, yiğlma,
Toyuñ boldi, yar-yar.
Altun güllük köşige,
Öyüñ boldi, yar-yar.*

*Ağlama kız, ağlama,
Düğünün oldu, yâr yâr.
Altın çiçekli cibinlik,
Evin oldu, yâr yâr.*

*Yiğlma qiz, yiğlma,
Xuş bolursiz, yar-yar.
Qarçuğidek yigitke,
Dost bolursiz, yar-yar.*

*Ağlama kız, ağlama,
Hoş olursun, yâr yâr.
Atmaca gibi yiğide,
Dost olursun, yâr yâr.*

Bu örnekler incelendiğinde 1. ve 3. mısrasının 7 heceli, 2. ve 4. mısrasının 4 heceli ve *abcb* kafiye yapısına sahip olduğu anlaşılır. “Yar-yar” redifi vezinden ayrı tutulmalıdır. Çünkü bu koşakların redifsiz biçimleri de vardır.

Uygur “yar-yar” koşaklarının bazıları 1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 hecelidir.

¹⁹ Osman İsmail, *age.*, s. 536

²⁰ Bkz. Doğan Kaya, *age.*, s. 472

*Biriñ üzük, biriñ yaqut,
Cüp bopsiler, yaru-yar.
Turmuş, davan boranida,
Xop bopsiler, yaru-yar.²¹*

*Biriniz yüzük, biriniz yakut,
Çift olmuşsunuz, yâr u yâr.
Yaşamın yokuş ve fırtınasında,
Bir olmuşsunuz, yâr u yâr.*

1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2.ve 4. mısraları 5 heceli olanları da bulunmaktadır.

*Biriñ mervayit, biriñ mercan,
Tépişipsiler, yaru-yar.
Biriñ ayu biriñ quyaş,
Çépişipsiler, yaru-yar.*

*Biriniz inci, biriniz mercan,
Buluşmuş sunuz, yâr u yâr.
Biriniz ay, biriniz güneş,
Yarışmış sınız, yâr u yâr.*

Uygur “yar-yar” koşakları bu özelliklerinden dolayı rahatlıkla mani nazım şeklinden beyit nazım şekline dönüşebilmektedir.

1.1.2. Beyit

Cem Dilçin beyiti aynı ölçüde ve anlamca birbirine bağlı iki dizeden oluşan nazım olarak açıklar.²² Uygur “yar-yar” koşakları aynı zamanda beyit nazım şekliyle de karşımıza çıkmaktadır.

*Hay-hay ölen, hay ölen, men ne kılay, yar-yar,
Xencer élib jürekni pare qılay, yar-yar,
(Hey-hey ölen, hey ölen, ne yapayım, yâr yâr,
Hançer alıp kalbimi pare edeyim, yâr yâr.)*

*Hay-hay ölen, hay ölen, qar kéledur, yar-yar,
Kimxab tonğa pürkünüp yar kéledur, yar-yar.
(Hey-hey ölen, hey ölen, kar geliyor, yâr yâr,
İpek elbise giyen yâr geliyor, yâr yâr.)*

Beyit nazım şekliyle kaydedilmiş “yar-yar” koşakları 11 heceli olup *aa* kafiye yapısına sahiptir. Bu beyitler rahatlıkla 1. ve 3. mısrası 7 heceli, 2. ve 4. mısrası 4 heceli mani nazım şekline dönüşebilmektedir.

*Hay-hay ölen, hay ölen,
Men ne kılay, (yar-yar)
Xencer élib jürekni,
Pare qılay, (yar-yar)*

*Hay-hay ölen, hay ölen,
Qar kéledur, (yar-yar)
Kimxab tonğa pürkünüp,
Yar kéledur, (yar-yar)*

Elbette bu durum “yar-yar” koşaklarının yazılı metinleri için söz konusudur. İcra ortamında böyle bir durumdan bahsedilemez.

²¹ O.Bokıyev, *age.*, s. 107

²² Cem Dilçin, *Örnekleleriyle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1995, s. 101.

1.1.3. “Yar-yar” koşaklarında redif

“Yar-yar” redifi “yar-yar” koşaklarının ayırtıcı özelliklerinden birisidir. Bu redif “yaru yar”, “yar senem” şeklinde de değişebilmektedir.

<i>Qanat qéqip pervaz qilib,</i>	Kanat çırpıp uçunuz,
<i>Qayrılmañlar, yaru-yar.</i>	Hiç sapmayın, yâr u yâr
<i>Axir zaman bolğınçe,</i>	Kıyamet kopana dek,
<i>Ayrılmañlar, yaru-yar.²³</i>	Ayrılmayın, yâr u yâr

Jiğlima qız, jiğlima, toyuñ boldı, yar senem,
Altun bilen köşüğüñ üyüñ boldı, yar senem.
(Ağlama kız, ağlama, düğünün oldu, yâr senem,
Altun ile cibinliğin evin oldu, yâr senem.)

Yaxşı-yaxşı mollamlar, nikah qiliñ, yar senem,
Kün oltadı, keç boldı, qızını bériñ, yar senem.²⁴
(Yahşi yahşi mollamlar, nikahı kıyın, yâr senem,
Güneş battı, geç oldu, kızı verin, yâr senem.)

Beyit nazm şekliyle düzenlenmiş bazı “yar-yar” koşaklarında “yar-yar” redifi bulunmamaktadır. Ancak bunlar içerik ve işlev bakımından “yar-yar” koşaklarından ayrılmış değildir.

<i>Yiğlima qız yiğlima qız toyuñ boldı,</i>	Ağlama kız, ağlama, düğünün oldu,
<i>Altun güllük köşüğe öyüñ boldı.</i>	Altun güllü cibinliğin evin odu.
<i>Yiğlima qız feridundek bextiñ bolur,</i>	Ağlama kız, Feridun kadar bahtın olur,
<i>Altun güllük köşüğüde textiñ bolur.²⁵</i>	Altın güllü cibinliğin tahtın olur.

2. Yar-yar Koşaklarının Muhtevası

“Yar-yar” koşakları Uygur düğün türküleri kategorisinde yer alan özel bir türdür. Dolayısıyla bu koşaklarda genellikle evlenen gençlerin sevinci, mutluluğu yansıtılır. Gelin, damat ve onları yetiştiren anne baba övül, yüceltilir. Evlenm genç çifti için iyi dilek ve temenniler dile getirilir. Bununla birlikte zorla evlendirilen gelinlerin üzüntü ve dertleri, evlenememiş delikanlıların hasret ve sıkıntıları yansıtılır. Bazı “yar-yar” koşaklarında dini-mitolojik unsurlar söz konusudur.

2.1. “Yar-yar” koşaklarında evlenmenin kökeni dile getirilir.

<i>Eggel başlap hudani yat eteyning, yar yar</i>	Evvela Allah’ı yad edelim, yâr yâr,
<i>Paygamberler rohini şat eteyning, yar, yar</i>	Peygamberin ruhunu şad edelim, yâr yâr.
<i>Eggel dünya yok edi, peyda kildi, yar,yar!</i>	Evvel dünya yok idi, halk eyledi, yâr yâr,
<i>Dosti hebip hatiridin peyda kildi, yar,yar</i>	Dostu Habib hatırına, halk eyledi, yâr yâr.
<i>Neçen türlük tuprakni keltürdiler, yar,yar!</i>	Nice türlü toprağı getirdiler, yâr yâr.
<i>Palçık etip, Edemni, süret kildi, yar,yar!.</i>	Balçık edip Adem’ı suret etti, yâr yâr,
<i>Keltürdiler rohini, türgüzdiler, yar,yar!</i>	Getirdiler ruhunu, ayağa kaldırdı, yâr yâr
<i>Edem ata tirilip iman eytti, yar,yar!</i>	Adem Ata dirilip iman etti, yâr yâr,

²³ O.Bokiyev, *age.*, s. 107

²⁴ O.Bokiyev, *age.*, s. 109

²⁵ Sultan Mahmut Kaşgarlı, *Çağdaş Uygur Türkleri’nin Edebiyatı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1998, s. 67

*Cümle perişte hayran kildi, yar,yar!
Edem ata tirilip yalğuz idi, yar,yar!
Haga ana Edemge layik edi, yar,yar!
Toy kilmaklik Edemdin kalğan turur, yar,yar!*²⁶

Cümle melek ferişte hayran kaldı, yâr yâr.
Adem Ata dirilirken yalnız idi, yâr yâr,
Hava Ana Adem’e layık idi, yâr yâr,
Evlenmek Adem’den bize kalmış, yâr yâr.

Bir Tatar “yar yar” koşağında ise evlenmenin Hz. Ali’den kaldığı anlatılır.

*Pigambernêñ bér kızın
Ali aldı, yar-yar
Kız birép tuylar kılı
Şunnan kaldı, yar-yar.*²⁷

Peygamberin bir kızını,
Ali aldı, yâr yâr.
Kız verip düğün yapmak,
Ondan kaldı, yâr yâr.

Bunlar evlenmenin ve aile kurumunun kökeni ve kutsallığına yapılan göndermelerdir ki, mitolojide bunun örnekleri çoktur.

2.2. “Yar-yar” koşaklarında aşkın Hz. Yusuf Peygamber ile Hz. Züleyha’nın aşkından geldiği anlatılır. Dolayısıyla aşk kutsaldır.

*Üsüp birlen Zulayka Misr içide, yar,yar!
Yoktur tengi cahanda, Misr içide, yar,yar!
Üsüp birlen Zulayka keridiler, yar,yar!
İşk otini alemge teridiler, yar,yar!
Üsüp birlen Zulayka bolsa edi, yar,yar!
Aşıklıknı ulardin sursa edi, yar,yar!*²⁸

Yusuf ile Züleyha Mısır’dadır, yâr yâr,
Yoktur dengi cihanda, Mısır’dadır, yâr yâr.
Yusuf ile Züleyha yaşlandılar, yâr yâr,
Aşk ateşini aleme ektiler, yâr yâr.
Yusuf ile Züleyha olsaydı, yar-yar,
Aşıklığı onlara sorsaydı, yâr yâr.

2.3. Bazı “Yar-yar” koşaklarında geline teselli verilir.

*Yiğlma qız, yiğlma,
Toyuñ boldı, yar-yar.
Altun güllük köşige,
Öyüñ boldı, yar-yar.
Yiğlma qız, yiğlma,
Xuş bolursız yar-yar.
Qarçuğidek yigitke,
Dost bolursız, yar-yar.*²⁹

Ağlama kız, ağlama,
Düğün oldu, yâr yâr.
Altın güllü cibinlik,
Evin oldu, yâr yâr.
Ağlama kız, ağlama,
Memnun kalır sınız,, yâr yâr.
Atmaca gibi yiğide,
Dost olursunuz, yâr yâr.

2.4. Bazı “yar-yar” koşaklarında evlenen çiftin birbirine duyduğu aşk duyguları dile getirilir.

*Hay-hay yölen, hay yölen,
Köydi yürek, yar-yar.
Tutqan yarim özliridur,
Yoqtur bölek, yar-yar.*

Hey, hey ölen, hey ölen,
Yandı yürek, yâr yâr.
Tuttuğum yar kendiniz,
Yoktur başka, yâr yâr.

³⁰

²⁶ Reşit Rahmeti Arat, “Doğu Türkçesi Metinleri”, Yayına hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 37

²⁷ Tatar Halık İcatı, s. 107 – 112

²⁸ Reşit Rahmeti Arat, *age.*, s. 38

²⁹ Osman İsmail, *age.*, s. 413

³⁰ Osman İsmail, *age.*, s. 414

2.5. Bazı “yar-yar” koşaklarında sevdiği kişiyle evlenemeyen veya zorla evlendirilen gelinin izdirabı dile getirir.

*Yiğlima qiz, yiğlima,
Bağrı yara, yar-yar.
Söyginige tegmigenniñ,
Bexti qara, yar-yar.*

Ağlama kız, ağlama,
Bağrı yara, yâr yâr.
Sevdiğine varmayanın,
Bahtı kara, yâr yâr.

*Hay-hay yölen, hay yölen,
Qandaq qılay, yar-yar.
Xencer élip yürekni,
Pare qılay, yar-yar.³¹*

Hey, hey ölen, hey ölen,
Ne yapayım, yâr yâr.
Hançer alıp yüreği,
Paralayım, yâr yâr.

2.6. Bazı “yar-yar” koşaklarında annenin kızından ayrılacak olması nedeniyle duyduğu derin üzüntü dile getirilir.

*Uzaqqa qiz bergenniñ,
Reñgi sériq, yar-yar.
Yéşi qurmas közidin,
Misli ériq yar-yar.*

Uzağa kız verenin,
Rengi sarı, yâr yâr.
Yaşı kurumaz gözünden,
Tıpkı arık, yâr yâr.

*Qiz kélidu xériman,
Yarı bilen, yar-yar.
Qiz anisi yiğlaydu,
Razi bilen, yar-yar.³²*

Kız geliyor pervasızca,
Yarı ile, yâr yâr.
Kız annesi ağlıyor,
Çaresizce, yâr yâr.

2.7. Bazı “yar-yar” koşaklarında eş bulamayan, evlenemeyen delikanlıların üzüntüleri anlatılır.

*Qara-qara qağılar,
Xamandidur, yar-yar.
Öylenmigen yigitler,
Armandidur, yar-yar.*

Kara kara kargalar,
Harmandadır, yâr yâr.
Evlenmeyen delikanlılar,
Hasrettedir, yâr yâr.³³

2.8. Bazı “yar-yar” koşaklarında mizah unsuru vardır.

*Apaq-apak toşqanlar,
Sayda tola, yar-yar.
Öylenmigen yigitler,
Toyda tola, yar-yar.*

Beyaz beyaz tavşanlar,
Vadide çoktur, yâr yâr.
Evlenmeyen delikanlılar,
Düğünde çoktur, yâr yâr.³⁴

*Kulun-taylar kişneydu,
At boldum dep yar-yar
Kızlar tola yiğlaydu
Yat boldum dep yar-yar*

Kula, taylar kişnerler,
At oldum diye, yâr yâr.
Kızlar çok ağlarlar,
Evlendim diye, yâr yâr.

³¹ Osman İsmail, **age.**, s. 414

³² Osman İsmail, **age.**, s. 414-415

³³ Osman İsmail, **age.**, s. 416

³⁴ Osman İsmail, **age.**, s. 416

● Uygur “Yar-Yar” ve “Öleñ” Koşakları Üzerine

“Yar-yar” koşaklarının diğer Türk boylarının halk şiirlerinde daha zengin örnekleri bulunmaktadır.

*Hay, öleñ, hay hay öleñ
Haydır bu gün, yar-yar
Al-gızıl reñbe-reñ
Toydur bu gün, yar-yar.*

*Hey, ölen, hey hey ölen,
Haydır bugün, yâr yâr.
Al kızıl renga renk,
Toydur bugün, yâr yâr*

*İki yorgan bir düşek
Tahtın bolsun, yar-yar
Pigamberin gızıça
Bagtın bolsun yar-yar.*

*İki yorgan bir döşek,
Tahtın olsun, yâr yâr.
Peygamberin kızı kadar,
Bahtın olsun, yâr yâr.
-Türkmen³⁵*

*Kızıl-kızıl kuraslar
Komda bulır, yar-yar
Öylenmegen yaş yégétler
Tuyda bulır, yar-yar.*

*Kızıl kızıl horozlar,
Kumda olur, yâr yâr
Evlenmeyen delikanlılar
Düğünde olur, yâr yâr.*

*Béréñ encé, béréñ mercen,
Tézélépséz, yar-yar
Béréñ tutıy, béréñ bılıl,
Kuşılıpsız, yar-yar.*

*Biriniz inci, biriniz mercan,
Dizilmişsiniz, yâr yâr.
Biriniz tuti, biriniz bülbul,
Birleşmişsiniz, yâr yâr.
-Tatar³⁶*

*Gayçını atım tahçaya cingildesin, yar hey...
Çağırın oğlan bacısın dingildesin, yar hey...*

-Azeri³⁷

33

*Alıp kelseng bazardan
Kara nasar, car car av!
Kara makpal sevkele
Şaşıng basar, car-car av!
Munda ekem kaldı dep
Kam cemengiz, car-car av.
Caksı bolsa kayın atang
Orning basar, car-car av!*

*Alıp gelsen pazardan
Kara ipek, yâr yâr
Kara ipekten duvak
Saçını örter yâr yâr
Babacığım burada kaldı diye
Tasalanmayın, yâr yâr
İyi ise kayınbaban
Baban yerine geçer, yâr yâr
-Kazak³⁸*

*Torda turgan gilamniñ
Bir gülidiñ yâr yâr
Atañ bilen anañniñ
Bülbüldiñ yâr yâr*

*Yukarıda duran halının
Bir gülü idin yâr yâr
Atan ile annenin
Bülbülü idin yâr yâr*

³⁵ Gurban Durdi Geldiyev, *age.*, s.131

³⁶ Tatar Halık İcatı, s. 107 – 112

³⁷ **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**, “Düğün Neğmeleri”, Derleyip düzenleyen: Ehliman Ahundov, Türk Çevriyazısına aktaran: Semih Tezcan, Türk Dil Kurumu yayınları:445, Ankara, 1994

³⁸ Nerin Köse, **Kazakların Gelenek-Görenekleri ile İnanç ve Pratikleri**, Milli Folklor Yayınları:14, Ankara, 2001, s.122-123.

Yığlama kız yığlıma
Toy seniki yâr yâr
Bedevletli bek yigit,
Yar seniki yâr yâr

Ağlama kız ağlama
Düğün seninki yâr yâr
Sınırsız zengin bey yiğit
Yâr seninki yâr yâr

-Özbek³⁹

Bu örnekler “yar-yar” koşaklarının ortak bir kültürden, ortak bir gelenekten, ortak bir modelden kaynaklandığını göstermektedir.

SONUÇ

Uygur halk şiirinde “yar-yar veya “öleñ” olarak bilinen koşaklar Uygur düğün türküleri kategorisindeki özel bir türdür. Adını “yar-yar” redifinden almıştır. Yazılı metinleri Mani ve beyit nazım şeklinde kaydedilmiştir. Yazılı ortamda bunlar rahatlıkla birbirine dönüşebilmektedir. Ancak icra ortamında bu iki nazım şekli arasında hiçbir fark söz konusu değildir. Mani nazım şeklindeki “yar-yar”ların 1. ve 3. mısraları 7 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 hecelidir. 1. ve 3. mısraları 8 heceli, 2. ve 4. mısraları 4 ve 5 heceli olanları da bulunmaktadır. Kafiye yapısı abcb şeklindedir. Beyit nazım şeklindeki “yar-yar”lar genellikle 11 heceli olup, 4+3+4 durak yapısına sahiptir. “Yar-yar” redifi “yaru yar”, “yar senem” şeklinde de gelebilmektedir. Redifsiz biçimleri de vardır. “Öleñ” veya “ölen”ler de “yar-yar” koşaklarıyla birlikte, bazen kaynaşmış olarak karşımıza çıkmaktadır. “Yar-yar” koşakları evlenen çiftin sevinci ve mutluluğunu yansıtır. Bu koşaklarda gelin ile damat ve onları yetiştiren anne babalar övülür, yüceltilir. Yeni evlenmiş çiftlere iyi dilekler ve temenniler ifade edilir. Bazen zorla evlendirilmiş gençlerin üzüntü ve dertleri anlatılır. Evlenememiş delikanlıların hasret ve sıkıntıları dile getirilir. “Yar-yar” koşaklarında dini-mitolojik öğeler ve mizahi unsurlar da söz konusudur. “Yar-yar” ve “öleñ”ler özel ezgi ve icra tarzıyla düğün havasını coşturur, katılımcıları keyiflendirir, sosyal ilişkiler güçlendirir. Bu koşaklar diğer Türk boylarında da hemen hemen aynı şekil ve muhteva özellikleriyle görülmektedir. Dolayısıyla “yar-yar” ve “öleñ”ler ortak kültürel değerlerimiz için önemli bir örnektir.

KAYNAKLAR

- ARAT Reşit Rahmeti, **Doğu Türkçesi Metinleri** (Yayına Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri, **“Düğün Neğmeleri”** (Derleyip Düzenleyen: Ehliman Ahundov, Türk Çevriyazısına Aktaran: Semih Tezcan), TDK Yayınları:445, Ankara, 1994.
- BOKIYEV O., **Uygur Xalq Lirik Şe’riyati**, Özbekistan SSR “Fan” Naşriyeti, Toşkent, 1978.
- CLAUSON Sır Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, At The Clarendon Press, 1972.
- DİZDAROĞLU Hikmet, **Halk Şiirinde Türler**, TDK Yayınları, Ankara, 1969.
- ELÇİN Şükrü, **Halk Edebiyatı Araştırmaları-1**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- El Kazınası - Eski Söz** (V.V. Radlov cinağan Kazak folklorının ülgileri), Almatı “Gılım”, 1994

³⁹ Doğan Kaya, *age.*, s. 778

- FAZİLOĞLU Yoldaş, **Alpamiş Destanı**, (Türkiye Türkçesine Aktarım: Aysu Şimşek Canpolat, Dr. Aynur Öz), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- GELDİYEYEV Gurban Durdi, “Türkmenlerde Dügün Türküleri veya Öleñler, Yar-yar, Leeran Geleneği Doğrultusunda”, **1. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- İSMAİL Osman, **Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan**, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1998.
- KAŞGARLI Sultan Mahmut, **Çağdaş Uygur Türkleri’nin Edebiyatı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- KAYA Doğan, **Ansiklopdik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, 2007.
- KÖSE Nerin, **Kazakların Gelenek-Görenekleri ile İnanç ve Pratikleri**, Milli Folklor Yayınları: 14, Ankara 2001.
- MEHMET Abdulhakim, **Uygur Halk Destanları III**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- RAHMAN Abdulkerim, **Uygur Folkloru**, (Çeviren: Soner Yalçın, Erkin Emet), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- RASANEN Martti, **Versuch Eines Etymologischen Wörterbuch Der Türksprachen**, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1969
- SADIK Muhemmetcan, **Uygur Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide**, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1995.
- Tatar Halık İcatı**, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1980.
- Türk Halk El Kitabı**, (Editör: M. Öcal Oğuz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2004.
- Uygur Tiliniñ İzahlik Luğiti 5**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1996.
- Uygur Xelq Eğiz İcadıyiti**, Kazakistan SSR “Nauka” Neşriyatı, Almuta, 1983.
- ZİEME Peter, “Uygurların Dindışı Edebiyatı Üzerine Birkaç Not”, **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, İstanbul, 23-28 Eylül, 1985, Tebliğler, 1. Türk Dili, Cilt 1, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1985.
- ZUNUN Memet ve RAHMAN Abdukerim, **Uygur Xelq Eğiz Edebiyatiniñ Asaslırı**, Şincang Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1982.